

Insultar l'Esperit de la gràcia (He 10,29)

Jordi CERVERA i VALLS

1. INTRODUCCIÓ

Referir-se a l'Esperit Sant és parlar de dons divins que redimensionen l'existència humana, exposada també a altres esperits menys sants o àdhuc gens sants. Prescindirem aquí del positivisme habitual amb què mencionem el sant Esperit de Déu, i abordarem un tema delicat, que sobta per la inflexibilitat amb què apareix en el Nou Testament: ¿Què succeeix quan es parla o s'actua contra l'Esperit Sant?

El sinòptics són categòrics. Mateu sentència que «el qui parli contra l'Esperit Sant no serà perdonat ni en aquest món ni en l'altre» (Mt 12,32).¹ Marc diu que «el qui blasfema contra l'Esperit Sant no tindrà mai perdó: és culpable del seu pecat per sempre més» (Mc 3,29).² Lluc afirma que «el qui haurà blasfemat contra l'Esperit Sant no serà perdonat» (Lc 12,10).³

Marc i Lluc coincideixen en què l'acció punible és «blasfemar» (βλασφημέω). Mateu aparentment ho rebaixa: «dir paraules contra» (εἶπη λόγον κατὰ), però aquesta acció no contempla cap perdó ni en aquesta vida ni en l'altra; així de determinant. Marc i Lluc són més inconcrets però igual de

1. «La cuestión cristológica permanece en primer plano, aun cuando se trate del Espíritu», Pierre BONNARD, *Evangelio según San Mateo*, Madrid: Cristiandad 1983, pp. 280-281.

2. «El pecado contra el Espíritu Santo es un tipo de oposición total y maligna a Jesús», Joel MARCUS, *El Evangelio según Marcos (Mc 1-8)* (Biblioteca Estudios Bíblicos 130), Salamanca: Sígueme 2010, p. 323.

3. «El sentido de “maldecir” o “blasfemar” contra el Espíritu Santo no se limita al campo de las palabras injuriosas o de las expresiones “blasfemas”, sino que incluye toda clase de oposición frontal a la actuación del Espíritu, es decir, al plan salvífico de Dios revelado en su acción histórica» (Joseph A. FITZMYER, *El Evangelio según Lucas. III. Traducción y comentario. Capítulos 8,22-18,14*, Madrid: Cristiandad 1987, p. 440).

rigorosos, i coincideixen a manifestar que no hi haurà cap mena de perdó per als blasfems.⁴

Aquests versets esdevenen un marc adequadíssim per a introduir Hebreus 10,29, una altra citació neotestamentària que traspuja una inflexibilitat semblant, però expressada amb un vocabulari molt diferent.⁵ Es tracta d'«insultar l'esperit de la gràcia», una frase singular que ens planteja diversos interrogants: ¿Quina és la forma d'aquest acte d'insultar? Quin és contingut de l'insult? A què i a qui es refereix l'esperit de la gràcia? Respondre tals interrogants serà la pretensió d'aquest article.

2. HEBREUS 10,26-31: UNA AMENÇA DE CÀSTIG

²⁶Perquè, si després d'haver rebut el ple coneixement de la veritat pequem voluntàriament, ja no ens queda cap sacrifici que expii els pecats, ²⁷sinó tan sols l'espera terrible del judici i del foc ardent que consumirà els enemics. ²⁸Quan algú viola la Llei de Moisès, ha de ser condemnat a mort sense pietat, sota la declaració de dos o tres testimonis; ²⁹penseu, doncs, de quin gravíssim càstig es farà mereixedor el qui haurà trepitjat el Fill de Déu, haurà profanat la sang de l'aliança que l'havia santificat i haurà ultratjat l'Esperit de la gràcia. ³⁰Prou coneixem el qui ha dit: *A mi em toca de passar comptes: jo donaré la paga*. I encara: *El Senyor judicarà el seu poble*. ³¹És terrible caure en mans del Déu viu! (He 10,26-31).

4. Vegeu M. Eugene BORING, «The Unforgivable Sin Logion Mark III.28-29/Matt.XII 31-32/ Luke XII.10: Formal Analysis and History of the Tradition», *Novum Testamentum* 18 (1976) 258-279; John C. O'NEILL, «The Unforgivable Sin», *Journal for the Study of the New Testament* 19 (1983) 37-42; Amy M. DONALDSON, «Blasphemy against the Spirit and the Historical Jesus», *Society of Biblical Literature Seminar Papers* 42 (2003) 157-171; François BOVON, *El Evangelio según Lucas II (Lc 9,51-14,35)* (Biblioteca Estudios Bíblicos 86), Salamanca: Sígueme 2002, pp. 321-325; Benoît STANDAERT, *Évangile selon Marc. Commentaire. Première partie Marc 1,1 à 6,13* (Études Bibliques Nouvelle Série 61), Pende: Gabalda 2010, pp. 289-291.

5. Alguns estudiosos d'Hebreus subratllen aquest enllaç, per exemple Nello CASALINI, *Agli Ebrei. Discorso di esortazione* (SBF Analecta 34), Jerusalem: Franciscan Printing Press 1992, p. 305; Craig R. KOESTER, *Hebrews* (The Anchor Bible 36), New York (NY): Doubleday 2001, p. 457; Jordi CERVERA, *Esau, el rebutjat de la comunitat. Tradicions jueves en He 12,16-17* (Col·lectània Sant Pacià 67), Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya 1999, p. 77, n. 92. Attridge matisa aquest enllaç dient «At this point (Christ sacrificial act) Hebrew's warnings offer a distant parallel to the Synoptic sayings about the sin against the Holy Spirit, although the basis for our author's rigorism is clearly christological» (Harold W. ATTRIDGE, *The Epistle to the Hebrews* [Hermeneia], Philadelphia [PA]: Fortress Press 1989, p. 295). Ens crida l'atenció que, en nota, Attridge ometi Mt 12,31-32.

Hebreus 10,26-31 és un paràgraf contundent que ens permetrà de cop-sar, més adequadament, la frase «insultar l'esperit de la gràcia». A bell ull sorprèn un canvi de registre tan imprevisit després de l'exposició cristològica i el complement parenètic d'Hebreus 10,1-25. Però no és cap estira-bot. La carta als Hebreus conté més sortides de to, pedagògicament pensades, progressivament explicitades, i estratègicament situades en aquest sermó escrit. Ens referim en Hebreus 3,12-14; 6,4-6; 10,26-31; i 12,15-17.⁶

Es tracta de quatre lapidàries amonestacions que busquen el sacseig i la reacció dels destinataris, embolicats —pel que podem extraure de l'escrit— en un conflicte greu de caràcter cristològic i comunitari. Alguns membres de la comunitat tenen dificultat d'acceptar la divinitat de Jesús i el significat de la seva mort a la creu.⁷ També, i en paral·lel, es detecta un comportament arrogant i conflictiu de part dels qui fan trontollar la confessió de fe de la comunitat.⁸

Els versets que protagonitzen el títol d'aquest apartat (He 10,26-31) ocupen la tercera posició en el quartet d'estrictes amenaces realitzades en forma de *crescendo* dramàtic.⁹ Hebreus 10,26-31 complementa la contundència d'Hebreus 6,4-8¹⁰ que subratlla sense vacil·lació la impossibilitat (Ἀδύνατον γὰρ) de renovar-se amb una segona conversió (πάλιν ἀνακαινίζειν εἰς μετάνοιαν) els qui abandonen la fe (παραπεσόντας).¹¹ Però l'amenaça més punyent és l'última, Hebreus 12,15-17. Allí es verbalitza explícitament la pèrdua de la primogenitura —dels drets— i de la benedicció, i així mateix la comminació a no poder retornar a la comunitat malgrat els plors de penediment.¹²

6. L'obra de referència més explícita sobre aquests paràgrafs és Herbert W. BATEMAN IV (ed.), *Four Views on the Warning Passages in Hebrews*, Grand Rapids (MI): Kregel Publications 2007. El darrer article sobre el tema aparegut quan redactàvem l'article és B. J. OROPEZA «The Warning Passages in Hebrews: Revised Theologies and New Methods of Interpretation», *Currents in Biblical Research* 10 (2011) 81-100.

7. Hebreus 6,6 i 10,29 són les dues citacions més explícites.

8. Vegeu Hebreus 2,1-3; 4,1-2; 10,25; 12,25; 13,9.

9. «The word “dreadful” [φοβερός] in 10:27 and 31 marks the inclusion for this unit, and it also sets the tenor for the whole passage, which is generally threatening. The author quoted Old Testament passages which include severe warnings of punishment» (George W. BUCHANAN, *To the Hebrews* [The Anchor Bible 36], New York [NY]: Doubleday 1972, p. 173).

10. «The reiteration of the pattern of apostasy and its irreversible consequences demonstrates that 6:4-8 and 10:26-31 are complementary declarations» (William L. LANE, *Hebrews 9-13* [Word Biblical Commentary 47b], Dallas [TX]: Word Books 1991, p. 290).

11. Vegeu He 6,4 i He 6,6.

12. «Vetlleu perquè no hi hagi cap immoral o sacríleg, com Esaú, que per un plat es va vendre els drets de primogenit. I ja sabeu que després, quan volgué heretar la benedicció, en

Hebreus 10,26-31 està estudiadament ubicat en la secció final del discurs central de l'escrit.¹³ El fragment va precedit per:

- Una reflexió sobre el valor afegit que aporta la mort de Jesucrist a la llei de Moisès i al culte del temple (He 10,1-18)
- Una exhortació a perseverar en la fidelitat a Jesucrist (He 10,19-23)
- Una crida a la cohesió comunitària (He 10,24-25)

Es tracta d'una progressió temàtica formada per un discurs, una exhortació general, una crítica comunitària, i l'amonestació d'Hebreus 10,26-31; la qual, tot seguit, s'amoroseix evocant la duresa d'uns orígens viscuts amb una integritat remarcable (He 10, 32-34).¹⁴ No és l'únic lloc de l'escrit on apareix l'oscil·lació d'intensitats temàtiques *crescendo-clímax-decrescendo*.¹⁵ També ho apreciarem al voltant de les amenaces restants.¹⁶

2.1. *Hebreus 10,26*

Hebreus 10,26 ha de ser emmarcat en la tradició veterotestamentària, que distingeix entre pecat voluntari i pecat involuntari, i les diferents sancions d'un i altre.¹⁷ L'autor subratlla la intencionalitat del pecat a denunciar: «Car, si voluntàriament pequem» (Ἐκουσίως γὰρ ἁμαρτανόντων ἡμῶν). Tal pecat, segons explica, impossibilita (οὐκέτι) un sacrifici expiatori. Es tracta d'una al·lusió a Nombres 15,30-31, que determina l'exclusió de la comunitat del pecador voluntari que, a més, no té dret a cap sacrifici d'expiació del pecat: «Però el qui deliberadament cometi una falta, sigui nadiu

va quedar exclòs i no tingué cap possibilitat de canviar, tot i haver-ho suplicat amb llàgrimes» (He 12,16-17).

13. He 5,11-10,39.

14. «That the author's harshest warnings are followed by comforting words of assurance, is indicative of both his pastoral attitude and general optimism concerning the recipients» (Scott D. MACKIE, *Eschatology and Exhortation in the Epistle to the Hebrews* [WUNT 223], Tübingen: Mohr Siebeck 2007, p. 24).

15. Vegeu George H. GUTHRIE, *The Structure of Hebrews. A Text-Linguistic Analysis* (Biblical Studies Library), Grand Rapids (MI): Baker Books 1994, pp. 59-75; Paul D. LANDGRAF, «The Structure of Hebrews: A Word of Exhortation in Light of the Day of Atonement», en Richard BAUCKHAM – Daniel DRIVER – Trevor HART – Nathan MACDONALD (eds.), *A Cloud of Witnesses. The Theology of Hebrews in its Ancient Contexts* (LNTS 387), London: T&T Clark 2008, pp. 19-27.

16. He 4,2-3 tempera He 3,12-14; He 6,9-12 assuauja He 6,4-8; He 10,32-39 suavitzta He 10,26-31; He 12,22-24 amoroseix He 12,14-17.

17. Vegeu Nm 15,22-31; Lv 4,1-35; Lv 6,17-23.

o estranger, ultratja (מגדף) el Senyor. Aquesta persona serà exclosa del seu poble. Ha menyspreat la paraula del Senyor; ha violat el seu manament. La culpa és seva i per això en serà exclòs.»¹⁸

L'autor d'Hebreus aconsegueix, un cop més, i amb una brillant naturalitat, fer un salt cristològic a partir del culte sacrificial. Pel pecat voluntari no hi ha sacrifici viable, ni en la primera aliança —com resa Nombres 15,30-31—, ni en la nova aliança. Hebreus 10,10 s'ha encarregat de deixar-ho clar proclamant que el sacrifici expiatori de Jesucrist s'ha consumat una vegada per sempre. Per això és irrepetible.¹⁹ En Hebreus 10,26 se significa, en primer lloc, la voluntarietat del pecat; és a dir, no es tracta d'un pecat inadvertit, sinó conscient i de ressonància pública. L'altre subratllat és el pecat en si, que, malgrat no el sapiguem amb certesa, té a veure amb haver rebut el «coneixement de la veritat» (τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας); per tant, deu referir-se a quelcom associat amb la confessió de fe de la comunitat.²⁰

2.2. Hebreus 10,27

Hebreus 10,27 anuncia impassible, no càstigs humans, sinó divins: als qui han pecat amb voluntarietat, sols els resta una «terrible espera del judici» (φοβερὰ δέ τις ἐκδοχὴ κρίσεως). Per a arrodonir l'impacte de camí sense retorn que provoca el pecat deliberat, l'autor s'inflama anunciant un foc abrandat que consumirà els enemics (ὕπεναντίους). Les versions modernes anomenen «enemic» o «adversari» a aquests pecadors voluntaris, però de fet, no són ni una cosa ni una altra. Més aviat, i recollint un dels matisos del grec clàssic, ὑπεναντίος es refereix als «hostils», que en el cas d'Hebreus són els qui provoquen hostilitats en la comunitat. Uns enemics o uns adversaris fan referència a quelcom extern, però els hostils al·ludeixen a quelcom intern.

18. Un altre exemple de les conseqüències del pecat voluntari el tenim en els fills d'Elí: «Li anuncio que, per culpa d'ell, condemno per sempre la seva família; ell sabia que els seus fills no em tenien cap respecte i els ha deixat fer. Per això he jurat a la casa d'Elí que ni sacrificis ni ofrenes no podran expiar mai la seva culpa.» (1Sa 3,13-14).

19. Vegeu James W. THOMPSON, «Ephafax: The One and the Many in Hebrews», *New Testament Studies* 53 (2007) 566-581.

20. Attridge opina amb convicció que es tracta del pecat d'apostasia deliberada: «Becomes clear that the object of this dire warning is not sin in general, but the sin of willful apostasy» (ATTRIDGE, *The Epistle to the Hebrews*, 292).

2.3. *Hebreus 10,28-29*

Hebreus 10,28 intensifica la duresa i es mostra implacable: qui rebutja la llei de Moisès morirà sense compassió. Tal sentència serveix de premissa per a introduir Hebreus 10,29, que comença amb el comparatiu *quant* (πόσῳ) per a subratllar quin serà el gran càstig que s'aplicarà als qui trepitgen, consideren profana i insulten la figura i l'acció salvadora de Jesucrist. Garuti assenyala que Hebreus 10,29 introdueix una *quaestio retorica* que demana una presa de posició de la comunitat. L'auditori es transforma en jutge i, com si es tractés d'un veritable plet, l'autor exerceix de fiscal acusador que, amb el recurs de la comparança, demana als auditors una condemna severa. La triple enumeració dels delictes envigoreix i magnifica l'acusació, suscitant una sentència estricta.²¹

2.4. *Hebreus 10,30-31*

En Hebreus 10,30, sense esperar respostes, l'autor afirma que Déu mateix jutjarà els dissidents sense cap contemplació. De nou, repeteix part d'Hebreus 10,27, que és «terrible (φοβερόν) caure a les mans del Déu vivent».²²

L'amenaça de càstig que proposa Hebreus 10,26-31 és evidentíssima; d'aquí el títol que encapçala aquest apartat. Ara bé, no hi ha cap concreció formal del puniment a infligir als acusats. Únicament menciona de posar-los en les mans —aquí severíssimes— de Déu. En definitiva, més que un plet disciplinari de la comunitat, s'està formulant un judici escatològic.²³

21. Paolo GARUTI, *Alle origini dell'omiletica cristiana. La lettera agli Ebrei* (SBF Analecta 38), Jerusalem: Franciscan Printing Press 1995, p. 63.

22. «The limits of the paragraph (Heb 10:26-31) are indicated literarily by the verbal repetition of the key terms φοβερά / φοβερόν in v.27 and v.31, which qualify the expectation of judgment by those who despise the new covenant as "terrifying"» (LANE, *Hebrews 9-13*, 282).

23. Mackie argumenta molt bé que aquests versets són teorètics: «And although this warning in 10,26-31 is theoretical in nature, as "it looks ahead towards a potential apostate, not backwards towards an actual penitent" it nevertheless presents a unified and unmitigated vision of destructive judgment» (MACKIE, *Eschatology and Exhortation in the Epistle to the Hebrews*, 128-129).

3. HEBREUS 10,28-29: TAN SOLS UNA AMENANÇA?

Hebreus 10,29 rebla el clau del verset anterior. És l'argument *a posteriori* de la premissa d'Hebreus 10,28: «Qui desqualifica la llei de Moisès morirà, sense cap compassió, amb el testimoni de dos o tres.»

Són dues les accions que es volen posar de manifest amb aquesta citació. La primera és la gravetat de desqualificar (ἀθετήσας) la llei mosaica. Traduïm ἀθετέω per «desqualificar»,²⁴ en el sentit de rebutjar la Torà per considerar-la ineficaz. No es tracta de transgredir-la, ni de violar-la com apunta la traducció catalana, sinó de considerar-la inútil, sense valor.²⁵

Incomplir o transgredir la Torà tan sols ho cometrà un israelita, i la resposta serà una gradació de càstigs segons la gravetat de la falta. Però el rebuig i la desqualificació prové de qui es posiciona en el llindar de la Torà o fora d'ella. Això és altament desestabilitzador, perquè desapareix la possibilitat d'aplicar cap mesura efectiva que afecti l'israelita hostil. Aleshores, com evidencia Hebreus 10,28, les reaccions són enèrgiques i les sentències absolutes, car pretenen evitar, en primer lloc la desautorització, i després l'abandonament. Que un israelita s'atreveixi a desqualificar la Torà dona peu a la segona declaració: morirà «sense compassió (χωρίς οίκτιρμῶν) sota l'acusació de dos o tres testimonis (ἐπὶ δυσὶν ἢ τρισὶν μάρτυσιν)», tal i com resa la tradició judicial veterotestamentària.²⁶ Aquest verset és incompreensible enllà d'un entorn religiós o cultural jueu.

Ens sorprenen que l'autor d'Hebreus barregi un principi absolut (desqualificar la Torà mereix pena de mort) amb un detall casuístic innecessari (sota l'acusació de dos o tres testimonis). Opinem que la menció dels testimonis per validar la pena de mort vol subratllar que els agitadors que desqualifiquen Jesucrist són acusats pels responsables de la comunitat i pel mateix autor d'Hebreus. Conseqüentment, la decisió comunitària que es prengui serà més que justificada.²⁷

Una concreció neotestamentària de la sentència de mort d'Hebreus 10,28 pot ser la lapidació d'Esteve. Aquesta condemna prové de Levític

24. També podríem traduir-ho per «menysprear» o «menystenir».

25. Aquest és el sentit habitual d'ἀθετέω en el Nou Testament (Mc 6,26; Mc 7,9; Lc 7,30; Lc 10,16; Jn 12,48; 1Co 1,19; Ga 2,21; Ga 3,15; 1Te 4,8; 1Tm 5,12; Jud 1,8).

26. Vegeu Nm 35,30; Dt 17,6; Dt 19,15.

27. Per a subratllar que no hi ha volta de full a tal sentència, l'uncial D i la versió siríaca *Harklensis* (sy^h) arrodoneixen la sentència afegint καὶ δακρύων: «morirà sense compassió i llàgrimes». Es tracta d'una lliçó original corregida, segons les indicacions de l'edició crítica 27a de Nestle-Aland. Associem aquesta manca de compassió i llàgrimes amb Hebreus 12,17 on Esaú, tipificat com el qui menysté els seus drets de primogenitura, no troba cap lloc de conversió encara que el demani amb llàgrimes.

24,11-16,²⁸ que sentència a morir apedregat un israelita de mare israelita i de pare egipci que ha blasfemat i maleït Déu.²⁹ En els Fets dels Apòstols el protomàrtir és acusat per uns falsos testimonis de pronunciar «paraules blasfemes» contra Moisès i contra Déu, i es compleix una rigorosa pena de mort: «Subornaren uns homes que diguessin: “Hem sentit que aquest pronunciava paraules blasfemes (ῥήματα βλάσφημα) contra Moisès i contra Déu”» (Ac 6,11).³⁰

Ens crida l'atenció que l'autor d'Hebreus no parli de blasfemar (βλασφημέω) en Hebreus 10,28, sinó de «desqualificar» (ἀθετέω), tot i que, a bell ull, tenen un significat equiparable.³¹ La Torà es manifesta implacable amb la pena de mort dels blasfems, però en Hebreus 10,28 no sembla refe-

28. Vegeu Mark LEUCHTER, «The Ambiguous Details in the Blasphemer Narrative: Sources and Redaction in Leviticus 24:10-23», *Journal of Biblical Literature* 130.3 (2011) 431-450.

29. L'hebreu utilitza כָּנָה, una rel ben expressiva «fer un forat», per a explicar el motiu de la lapidació. Entre diferents significats, aquí es tradueix per «blasfemar contra Déu», perquè es tracta de «fer forat», calumniant d'una manera deliberada i manipulant el nom propi de Jahvè. Blasfemar és quelcom premeditat i més greu que maleir (קָלַל) i, que podem interpretar com quelcom més irreflexiu, primari i ocasional. Ambdues accions apareixen a Levític 24,11-16, però si maleir esdevé un pecat greu, blasfemar ocasiona la sentència de mort. La traducció catalana de la BCI té dificultats a resoldre l'abast de les dues accions i les uneix per no confondre el lector (vegeu J. SCHARBERT, «כָּנָה», en G. Johannes BOTTERWECK – Helmer RINGGREN – Heinz-Josef FABRY (eds.), *Theological Dictionary of the Old Testament*, vol. IX, Grand Rapids [MI]: Eerdmans 1998, pp. 551-553, 552). La versió hebrea i la traducció catalana de Levític 24,11-16 indiquen que la raó de lapidar l'israelita és la blasfèmia. La *Septuaginta* no utilitza el verb βλασφημέω, sinó ἐπονομάσας, «anomenar» en Levític 24,11, i ὀνομάζων δὲ τὸ ὄνομα κυρίου, «nomenar el nom del Senyor» en Levític 24,16. En sentit estricte, ἐπονομάζω és donar un nom addicional, quelcom habitual amb els llocs geogràfics i àdhuc les persones, però inviable quan es refereix al nom de Déu. Però la versió grega de Levític 23,16 proclama que «qui mencioní el nom de Déu (ὀνομάζων δὲ τὸ ὄνομα κυρίου) serà reu de mort apedregat amb pedres (θανάτῳ θανατούσθω λίθοις λιθοβολεῖτω αὐτόν)». Restem atònits per aquesta traducció grega que, especialment en Levític 24,16, palesa la tradició post-exílica d'ometre la pronunciació del tetragrama. La versió hebrea de Levític 24,11-16 entén la blasfèmia com un greu ultratge al nom de Déu. La versió grega es refereix a utilitzar el nom de Déu (Lv 24,11) i a mencionar-lo (Lv 24,16), quelcom aparentment menys escandalós però que obté el mateix càstig de lapidació: «Il semble que l'habitude de ne pas nommer Dieu procède du judaïsme hellénistique. Dans la Bible grecque, en effet, Dieu est, d'une manière plus marquée que dans la Bible hébraïque, un Dieu innommé» (Marguerite HARL [ed.], *La Bible d'Alexandrie 3. Le Lévitique. Traduction du texte grec de la Septante, Introduction et Notes par Paul Harlé et Didier Pralon*, Paris: Du Cerf 1988, pp. 195-196).

30. El verb grec *blasfemar* (βλασφημέω) pertany al judaisme de parla grega, i entén l'acció com un atac deliberat al nom diví. Aquest és el significat que assumeix el verb, el substantiu i els adjectius en no poques citacions neotestamentàries. Són 34 les vegades que apareix el verb, habitualment referit contra Déu, Jesús, l'Esperit Sant o les coses santes.

31. Podem posar en un mateix calaix temàtic ἀθετέω d'Hebreus 10,28, βλασφημέω d'Ac 6,11, ἐπονομάσας de Lv 24,11 i ὀνομάζων δὲ τὸ ὄνομα κυρίου de Lv 24,16. Tots els verbs fan referència a

rir-se a una blasfèmia, per la senzilla raó que no apareix aquest vocable. Si es tractés de denunciar uns blasfems, l'autor d'Hebreus no donaria tantes explicacions, deixaria les amenaces per dictar la sentència. Per tant, es tracta de quelcom diferent: un rebuig o un menyspreu, avaluable religiosament com a greus, però menys que una blasfèmia.

La vaguetat d'un càstig que roman indefinit i la menció del judici diví en els versets següents ens permeten d'enllaçar Hebreus 10,28 amb el judaisme rabínic, que amenaça escatològicament els qui abandonen la llei de Moisès, vetant-los l'entrada en el món futur; una condemna que, a fi de comptes, tan sols Déu pot proclamar i fer efectiva.³² Però si la sentència que proclama Hebreus 10,28 és indiscutiblement lapidària, el rigor augmenta en el verset següent: «Penseu quant més gran serà el càstig que es farà mereixedor qui haurà trepitjat el Fill de Déu, i haurà considerat profana la sang de l'aliança que l'havia santificat, i haurà insultat l'esperit de la gràcia» (He 10,29).

L'argument *a posteriori* d'Hebreus 10,29 és definitiu: si desqualificar la Torà mereix pena de mort sense contemplacions, quant més gran serà el càstig a infligir a qui faci el mateix amb la figura de Jesucrist!³³ Malgrat Attridge relacioni aquests versets amb textos de Filó que mencionen la blasfèmia i l'apostasia, el misteriós autor d'Hebreus ens desconcerta un cop més amb el seu vocabulari tan propi, suscitant-nos diversos interrogants:³⁴

- Per què en Hebreus 10,28 diu «desqualificar» (ἀθετέω) i no utilitza el verb «blasfemar» (βλασφημέω), tan descriptiu i clar en un entorn de parla grega?

un atac verbal a la divinitat però amb diferents modulacions, que deixem insinuades per a un estudi més aprofundit.

32. Buchanan associa Hebreus 10,29 amb una citació del tractat *Abot* de la Mixnà (3,11) dient que es tracta de la mateixa actitud blasfema que l'autor d'Hebreus abomina, i que mereix molt més que l'excomunió (BUCHANAN, *To the Hebrews*, 172). Diu així la citació de la Mixnà: «R. Elazar de Modim, deca: si uno profana las cosas santas, desprecia las fiestas, avergüenza a su prójimo en público, anula la alianza de Abraham, nuestro padre —la paz esté con él—, desvela sentidos en la Torá que no son conformes a la *halajá*, a pesar de que disponga a su favor de la Torá y de muchas obras buenas, no tiene parte en la vida futura» (CARLOS DEL VALLE [ed.], *La Misná. Segunda edición revisada y corregida* [Biblioteca de Estudios Bíblicos 98], Salamanca: Sígueme 1997, p. 845).

33. Ellingworth, assenyala que He 10,29 pot llegir-se com una exclamació, com una sentència o com una declaració (PAUL ELLINGWORTH, *The Epistle to the Hebrews. A Commentary on the Greek Text* [NIGTC], Grand Rapids [MI]: Eerdmans 1993, p. 538).

34. Vegeu ATTRIDGE, *The Epistle to the Hebrews*, 293-294.

- Per què en Hebreus 10,29 no diu «blasfemar l'esperit de la gràcia», que ens permetria d'associar la frase amb el paral·lel sinòptic de «blasfemar contra l'Esperit Sant»?³⁵
- Per què diu «insultar l'esperit de la gràcia», i utilitza un verb (ἐνυβρίζω) present exclusivament aquí en tot el Nou Testament i en la *Septuaginta*?
- Per què tampoc no apareix el verb «apostatar» (ἀφίστημι o παραπίπτω), mencionat en Hebreus 3,12 i Hebreus 6,6, també clars i entenedors?
- ¿Ens està explicant l'autor d'Hebreus quelcom que no és ni apostasia ni blasfèmia, i per això no utilitza aquests vocables grecs?
- Què signifiquen en realitat «desqualificar» (ἀθετέω) i «insultar» (ἐνυβρίζω) en el context comunitari de l'escrit?

Abordar aquests interrogants és agosarat, però ens atrevim a dir el següent: si l'autor d'Hebreus no parla ni de blasfemar ni d'apostatar en Hebreus 10,28-29 és perquè les amenaces no són contra la blasfèmia ni contra l'apostasia. Deduïm que es refereix a quelcom nou i que mereix un llenguatge diferent. Ensems, és quelcom prou greu perquè sigui susceptible d'un càstig més gran que el fet de morir, però que hom no arriba a concretar. Per tant, podem concloure que solament es tracta, en aquest verset, d'una severa amenaça o una comminació.³⁶

4. LÍMITS QUE NO ES PODEN TRASPASSAR

El fragment d'Hebreus 10,26-31 vol assenyalar uns límits que no es poden traspassar. El debat teològic que afecta la comunitat d'Hebreus suscita aquesta homilia amb un contingut cristològic de pedra picada, on l'autor fonamenta sòlidament una confessió de fe (ὁμολογία)³⁷ que identifi-qui els destinataris i els unifiqui amb Jesucrist. Però aquesta controvèrsia cristològica ha suscitat desviacions que cal tallar.³⁸ La Carta als Hebreus ens mostra aquí un intent de delimitar el llindar entre el que, posterior-

35. Mc 3,29 i Lc 12,10. També Mt 12,32 malgrat no digui βλασφημέω.

36. Vegeu CERVERA, *Esau, el rebutjat de la comunitat*, 194.

37. Vegeu He 3,1; 4,14; 10,23.

38. Lehne divideix en positives i negatives les conseqüències de pertànyer a la comunitat de la nova aliança i, entre les negatives, subratlla les tres que mencionen Hebreus 10,29. Vegeu Susanne LEHNE, *The New Covenant in Hebrews* (JSNTSS 44), Sheffield: Sheffield Academic Press 1990, p. 104.

ment, s'anomenarà ortodòxia i heterodòxia. Ens referim al que s'acabarà convertint en doctrina herètica.³⁹

Hebreus 10,29 tracta una qüestió que ultrapassa l'apostasia. Hi detectem una confrontació oberta, intencionada i provocadora. Amb les comminacions que es profereixen s'està responent a quelcom més greu que abandonar la fe i la comunitat per part d'alguns membres; altrament no s'entenien les condemnes que es fan ni el rigorisme amb què són tractats aquests pecadors voluntaris. Encara menys, no es tracta d'amenaçar els qui ja han abandonat la comunitat, perquè tals amonestacions no els afectaran.⁴⁰ Més que amonestar uns apòstates consumats o a punt de ser-ho, s'està denunciant uns possibles o virtuals «heretges» que fracturen la confessió de fe de la comunitat i, amb la seva pública ostentació, estan a punt de provocar una escissió.⁴¹

4.1. *Trepitjar el Fill de Déu: τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ καταπατήσας (He 10,29a)*

El verb grec «trepitjar» (καταπατέω) il·lustra d'una manera visual i onomatopeica l'acció que descriu. Literalment significa «esclafar amb els peus». Les versions castellaneres utilitzen amb encert el verb «pisotear». En el Nou Testament, llevat de Lluç 12,1, on diu que la gent s'aglomerava i es trepitjava per apropar-se a Jesús, les referències tenen caràcter metafòric: la sal que no serveix i és trepitjada (Mt 5,13), els porcs que trepitgen les perles (Mt 7,6), les llavors que cauen arran del camí i són trepitjades (Lc 8,5). Resumint, καταπατέω identifica aquest gest físico-simbòlic amb degradar intencionadament alguna cosa, en el cas d'Hebreus 10,29, al fill de Déu.

L'autor d'Hebreus no es prodiga a citar el fill de Déu; tan sols ho fa quatre vegades. La primera és en Hebreus 4,14, i per a fer una confessió de fe: «Jesús, el fill de Déu» (Ἰησοῦν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ). La segona és

39. «The increasing recognition that the New Testament theological conflicts (between competing expressions of Christianity) were in effect contests over truth and error; and thus contained within themselves the germ of a later development, suggests to me that it may not be illegitimate or anachronistic to use the orthodoxy/heresy structure as a heuristic principle in New Testament exegesis» (Iutisone SALEVAO, *Legitimation in the Letter to the Hebrews. The Construction and Maintenance of a Symbolic Universe* [JSNTSS 219], Sheffield: Sheffield Academic Press 2002, pp.168-169).

40. La Carta als Hebreus no pot adreçar-se a uns que han abandonat la comunitat per la senzilla raó que no escoltarien el sermó. Tampoc no els afectaria el seu contingut i amenaces perquè serien mancades de valor per a ells.

41. CERVERA, *Esau, el rebutjat de la comunitat*, 78-79.

iniciant el discurs central (He 5,11-10,39), concretament en Hebreus 6,6, que té un innegable paral·lel amb Hebreus 10,29 quan es refereix a tornar a crucificar i a omplir d'injúries el fill de Déu. La tercera aparició és en Hebreus 7,3, on Melquisedec és associat al fill de Déu pel seu sacerdoci perpetu. La darrera és Hebreus 10,29, on el fill de Déu és trepitjat. Amb Hebreus 6,6 i 10,29 tenim suficients arguments per a subratllar que hi ha algun problema comunitari per a captar l'abast de la filiació divina de Jesús. Però no tan sols això, sinó que l'eloqüència dels verbs que ho expressen afegeixen, a la mancança teològica, una càrrega de pública ostentació i enfrontament, que és intolerable segons l'autor d'Hebreus.

4.2. *Considerar profana la sang de l'aliança: τὸ αἷμα τῆς διαθήκης κοινὸν ἡγῆσάμενος (He 10,29b)*

Aquesta frase té dos nivells simultanis de llenguatge, i ambdós igual d'incisius. El nivell formal i explícit fa referència a la sang de l'aliança vesada per Jesús. Dos manuscrits de la *Vetus Latina* afegeixen «nova», perquè no hi hagi ambigüitats sobre la sang que es menciona.⁴² El nivell implícit i secundari és la sang aspergida per Moisès per corroborar l'adhesió del poble d'Israel a l'aliança sinaítica. Aliança antiga, aliança nova; aliança primera, aliança segona, ambdues segellades amb sang. Considerar profana, mancada de santedat, aquesta sang és considerar profana i mancada de santedat la mateixa aliança. Menysprear la sang mediatadora de les aliances és menysprear la mateixa aliança. Els arguments veterotestamentaris i neotestamentaris són irrefutables. No es pot acceptar aquest menyspreu de cap de les maneres.

El còdex Alexandrí (A o 02) complementa la frase amb un afegit: «que l'havia santificat» (ἐν ᾧ ἡγιάσθη),⁴³ un subratllat que qualifica la sang de Jesús per damunt la sang de l'aliança del Sinaí, i que enllaça amb el comentari d'Hebreus 10,26 quan parla del pecat voluntari comès després de rebre el coneixement. Segons Hebreus, la santificació completa i definitiva és la que obté la sang de Jesús a la creu i que, com menciona repetidament en l'escrit, és portadora de gràcia divina.⁴⁴

42. Vegeu Nestle-Aland, edició crítica 27a.

43. Vegeu Nestle-Aland, edició crítica 27a.

44. Vegeu Jordi CERVERA i VALLS, «Jesús, gran sacerdot i víctima en Hebreus», *Revista Catalana de Teologia* XXXIV/2 (2009) 477-502, 494-499.

La sang de l'aliança santificadora fa referència a la mort de Jesús en la creu i al valor redemptor de la seva sang. Fusionant la tradició jueva sacrificial i la nova cristologia, l'autor d'Hebreus argumenta que el vessament de la sang de Jesús expia el pecat d'una manera definitiva mercès al seu sacrifici voluntari. Si «trepitjar el fill de Déu» explicitava la vexació pública de la filiació divina de Jesús, «considerar profana la sang de l'aliança» subratlla la dificultat teològica de considerar la seva mort com un sacrifici únic i per sempre, que obté decisivament la remissió del pecat. Resumint, Hebreus 10,29 denuncia la dificultat d'assumir el fonament cristològic i la professió de fe de la comunitat primitiva. Sembla que dins la comunitat hi ha qui qüestiona —o no creu ni professa— aquest credo, i ho manifesta amb jactància.

4.3. *Insultar l'esperit de la gràcia: τὸ πνεῦμα τῆς χάριτος ἐνυβρίσας (He 10, 29c)*

Un nou matís apareix en aquesta tercera frase, que complementa les dues anteriors: a trepitjar el fill de Déu i considerar profana la seva sang, s'afegeix insultar l'esperit de la gràcia. Destaquem que els tres verbs —*trepitjar*, *considerar profana* i *insultar*— estan en aorist, la peculiar forma verbal grega que descriu una acció passada que es manté activa en el present. Les tres accions ressenyades es mantenen encara actives en la memòria comunitària, i afecten d'una manera significativa la seva cohesió, especialment la que es refereix a insultar l'esperit de la gràcia.⁴⁵

5. L'ESPERIT DE LA GRÀCIA

«Insultar l'esperit de la gràcia» és una frase enigmàtica. Ja hem mencionat els interrogants que ens planteja el verb «insultar» (ἐνυβρίζω) en ser un *hàpax legomenon* que apareix exclusivament aquí en tot el Nou Testament i la *Septuaginta*. Igualment atípica és la locució «l'esperit de la gràcia», que pren el seu sentit si ampliem la mirada al context general d'Hebreus.

45. «The grievousness of “sinning deliberately” is elaborated by three parallel phrases that echo themes established earlier in the composition», Luke T. JOHNSON, *Hebrews. A Commentary* (The New Testament Library), Louisville (KE): Westminster John Knox Press 2006, p. 264.

5.1. *L'Esperit Sant en Hebreus*

5.1.1. Hebreus 2,3-4

L'autor d'Hebreus exhibeix la seva qualitat teològica amb una elaboració «pre-trinitària» en Hebreus 2,3-4, que ens sedueix per la seva rusticitat.⁴⁶ La salvació «anunciada pel Senyor» (λαλεῖσθαι διὰ τοῦ κυρίου) és confirmada pels qui l'escoltaren, corroborada pel «testimoni de Déu» (συνεπιμαρτυροῦντος τοῦ θεοῦ) i per la distribució dels «dons de l'Esperit Sant» (πνεύματος ἁγίου μερισμοῖς).⁴⁷ L'ordre d'intervenció és clar: primer el Senyor Jesús, segon Déu, i tercer l'Esperit Sant. L'acció de cadascun és ben definida: el Senyor que anuncia la salvació; Déu que la confirma amb signes, prodigis i tota mena de miracles, i l'Esperit Sant que la re-confirma amb l'efusió dels seus dons.

Un quart element són els qui participen d'aquest pla: els auditors directes de la salvació anunciada pel Senyor, els qui ara assaboreixen els prodigis i miracles divins, i els qui reben els dons de l'Esperit. Evidentment, Hebreus 2,3-4 és un reconeixement a l'autoritat de la primitiva comunitat, però també una crida a la responsabilitat de la comunitat actual pels dons divins que se'ls continua prodigant.⁴⁸

5.1.2. Hebreus 3,7; 10,15

Hebreus 3,7 ens introdueix en la pneumatologia cristiana més originària que prové de la tradició jueva, que afirma amb gran naturalitat, i sense aturar-se a justificar-ho: «tal i com parla l'Esperit Sant» (καθὼς λέγει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον) a través de l'Escriptura. L'autor d'Hebreus proclama l'autoritat del salm 95 al·ludint al fet que prové de l'acció de l'Esperit Sant en l'esperit humà.

Semblantment, en Hebreus 10,15 ens repetirà que l'«Esperit Sant» (πνεῦμα τὸ ἅγιον) dóna testimoni (μαρτυρεῖ) a través de l'Escriptura. Es tracta d'una afirmació pneumatològica molt suggerent i primitiva, que acom-

46. «Hebrews is obviously not interested in working out the details of a Trinitarian theology», Harold W. ATTRIDGE, «God in Hebrews», en Richard BAUCKHAM *et alii* (eds.), *The Epistle to the Hebrews and Christian Theology*, Grand Rapids (MI): Eerdmans 2009, p. 109.

47. «The reference to the "holy spirit" in this verse is hardly evidence of Trinitarian speculation», (ATTRIDGE, *The Epistle to the Hebrews*, 67).

48. «The concern in Heb 2:3-4 is to connect the message the listeners had received with Jesus himself», (KOESTER, *Hebrews*, 211).

panyarà la tradició cristiana i jueva.⁴⁹ Amb aquest postulat se subratlla que l'Esperit Sant és un referent constant i una veu que ens parla quan escoltem l'Escriptura.

5.1.3. Hebreus 6,4

Un altre tret pneumatològic d'Hebreus és la contribució dels creients que són receptius a la seva acció. Ho llegim en Hebreus 6,4, quan parla de «participar de l'efusió de l'Esperit Sant» (μετόχους γεννηθέντας πνεύματος ἁγίου), quelcom abastable pels qui han estat «il·luminats» (φωτισθέντας) i han tastat el do celestial.⁵⁰ La versió siríaca (Peixita) tradueix «il·luminació» per «baptisme» en Hebreus 6,4 i 10,32.⁵¹

5.1.4. Hebreus 9,8

Una tercera característica de l'Esperit Sant s'expressa en Hebreus 9,8. L'autor li atribueix la capacitat d'ajudar els creients a captar i interpretar amb claredat els designis divins quan sentència que «així ho ha fet entendre l'Esperit Sant» (τοῦτο δηλοῦντος τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου).⁵²

5.1.5. Hebreus 9,14

Amén de la síntesi pretrinitària d'Hebreus 2,3-4, i els complements de les altres citacions sobre l'Esperit Sant, trobem dues expressions molt properes en l'escrit. Una és «l'esperit etern» (πνεύματος αἰωνίου), d'Hebreus

49. «The notion that the "holy spirit" is the source of scripture is no doubt traditional» (ATTRIDGE, *The Epistle to the Hebrews*, 114, n. 17).

50. «Their spirits have been empowered by holy Spirit, which is but a taste of heavenly stuff and of that heavenly city towards which they are wandering» (Kenneth L. SCHENK, *Cosmology and Eschatology in Hebrews. The Settings of the Sacrifice* [SNTSMS 143], Cambridge: Cambridge University Press 2007, p. 135).

51. Vegeu KOESTER, *Hebrews*, 314; Gaspar MORA, *La Carta a los Hebreos como escrito pastoral* (Colectánea San Paciano XX), Barcelona: Herder – Facultad de Teología de Barcelona 1974, pp. 103-104.

52. «For the author, the Spirit that speaks through the Scriptures (3:7; 10:15) gives insight into the Scriptures» (KOESTER, *Hebrews*, 397).

9,14.⁵³ L'altra és «l'esperit de la gràcia», que abordarem en el proper apartat.

5.2. *La gràcia en Hebreus*

No escasseja la paraula «gràcia» (χάρις) en Hebreus. El seu autor la menciona vuit vegades, on Déu n'esdevé el lliurador i els creients en són els destinataris. Podem parlar, en les citacions que veurem, d'una gràcia en majúscula i d'una gràcia en minúscula, o d'una gràcia originària i d'una gràcia rebuda o atorgada.

5.2.1. Hebreus 2,9

En Hebreus 2,9 la «gràcia de Déu» (χάριτι θεοῦ) és concedida a tothom com a conseqüència de la mort de Jesús. En aquest verset tenim una primera dada important: que la mort de Jesús és la causant del vessament diví de la gràcia.⁵⁴

5.2.2. Hebreus 4,16

En Hebreus 4,16 l'autor convida els destinataris a acostar-se al «tron de la gràcia» (θρόνῳ τῆς χάριτος) a fi de «trobar la gràcia» (χάριν εὕρωμεν) que els és necessària. En aquest verset apareixen els dos matisos de gràcia en majúscula i en minúscula. El primer, més solemne i transcendent, és una expressió molt original. Pel context anterior, el tron de la gràcia no fa referència a Déu, com suposaríem de bell principi, sinó al mateix Jesús com a gran sacerdot exalçat al cel i que oficia davant Déu. No

53. «The “eternal spirit” is also the means by which Jesus consummates his sacrifice in heaven (9:14), which most likely refers to the dimension of Christ's own being that effects the sacrifice» (ATTRIDGE, «God in Hebrews», 109, n. 23); «Designa básicamente la potencia a través de la cual Cristo se ofrece a sí mismo como ofrenda agradable al Padre. Esa potencia es la que le corresponde como Hijo de Dios» (Randy de Jesús Soto, *Teología del Pontífice Jesucristo. Análisis retórico y semántico de Hebreos 4,15; 7,26 y 9,14* [Estudios de Filología Neotestamentaria 8], Córdoba: El Almendro 2006, p. 185).

54. «The salvific aspect of Christ's death is grounded in “the grace of God” and achieves its effect in that Jesus tasted death “for everyone”» (KOESTER, *Hebrews*, 222).

deixa de ser enigmàtica l'associació de Jesús amb el «tron de la gràcia».⁵⁵ El que és evident però, és que d'aquest tron surt la gràcia envers els qui li demanen.

5.2.3. Hebreus 12,15;12,28

En Hebreus 10,29, el vocable complementa l'esperit (πνεῦμα τῆς χάριτος), però en He 12,15 esdevé el substantiu: «gràcia de Déu» (χάριτος τοῦ θεοῦ). Aquesta gràcia divina vessada es pot arribar a perdre malgrat hom formi part d'una comunitat; per això, en Hebreus 12,28 s'exhorta en plural al fet que «mantinguem la gràcia» (ἔχωμεν χάριν).⁵⁶ Es tracta d'una gràcia que s'ha rebut de Déu per mitjà de Jesucrist, i que s'ha de conservar a través d'un culte que li sigui agradable, és a dir, que passi per la mediació imprescindible del gran sacerdot celestial Jesucrist.

5.2.4. Hebreus 13,9; 13,25

Hebreus 13,9 proclama que la «gràcia» (χάριτι) ha de confirmar el cor, i no les doctrines estranyes ni les pràctiques alimentàries. En Hebreus 13,25 l'escrit s'acomiada desitjant que «la gràcia sigui amb tots vosaltres» (Ἡ χάρις μετὰ πάντων ὑμῶν). ¿Es tracta d'un simple final protocol·lari? ¿S'està corroborant que la gràcia divina habita efectivament en tots els destinataris de l'escrit i que les amenaces que aquesta sigui manllevada són tan sols amenaces? O potser és una cloenda que expressa una preocupació verídica?

55. He 4,16 menciona el tron de la gràcia, He 8,1 el tron de la grandesa de Déu, i He 12,2 el tron de Déu. Poden ser versions gregues dels diferents noms que pren el tron de la Merkavà (tron de la glòria, o el tron de la misericòrdia, present) que apareix en la posterior literatura mística jueva de la Hekhalot. Vegeu Jordi CERVERA, «El vel celestial en Hebreus i en la mística jueva antiga», en Armand PUIG, *La Bíblia i la mística* (Scripta Biblica 11), Barcelona: ABCat – PAM 2011, pp. 177-207, 186-187; Scott D. MACKIE, «Ancient Jewish Mystical Motifs in Hebrews. Theology of Access and Entry Exhortations», *New Testament Studies* 58 (2011) 88-104, 90-92.

56. Attridge i Koester coincideixen que es tracta de l'expressió idiomàtica «siguem agraïts» (ATTRIDGE, *The Epistle to the Hebrews*, 382; KOESTER, *Hebrews*, 557). Vanhoye associa la pèrdua de gràcia d'He 12,15 amb la seva conservació en He 12,28 (Albert VANHOYE, *Struttura e Teologia nell'Epistola agli Ebrei*, Roma: Editrice Pontificio Istituto Biblico 1989, p. 79).

5.3. «L'esperit de la gràcia»

Es tracta d'un genitiu epexegetíc que subratlla l'acció més determinant de l'Esperit: que és donador de gràcia.⁵⁷ Però una gràcia, segons l'autor d'Hebreus, accessible exclusivament per la sang redemptora de Jesús (He 2,9), i concedida pel qui seu al tron de la gràcia (He 4,16). El Crist mort i exalçat, la humanitat i la divinitat de Jesús, esdeveniments i realitats indissociables, són la deu de la gràcia divina i constitueixen «l'esperit de la gràcia».

La primera carta de Climent, propera en Hebreus no solament per copiar-ne algunes citacions, sinó per patir similars dificultats comunitàries, també menciona «l'esperit de la gràcia» en un context molt semblant:⁵⁸ «¿No tenim un Déu, un Crist, i un esperit de gràcia (πνεῦμα τῆς χάριτος) vessat sobre nosaltres, i una crida en Crist?» (1Cl 46,6).

Apreciem aquí una formulació trinitària argumentada amb naturalitat, on l'Esperit de la gràcia substitueix l'Esperit Sant.⁵⁹ La formulació en forma d'interrogant és el ressò d'unes denúncies prèvies: «Per què hi ha entre vosaltres discòrdies, ires, dissensions, cismes i guerra?» (1Cl 46,5).

La problemàtica que pateixen els corintis destinataris de la carta de Climent és que una o dues persones s'han rebel·lat contra els preveres.⁶⁰ A jutjar pel que diu 1Climent 46,9, s'ha consumat un cisma: «El vostre cisma (τὸ σχίσμα ὑμῶν) n'extravià molts, n'empenyé molts al desànim, molts al dubte, a tots nosaltres a la tristesa, i la vostra rebel·lió és tenaç».

En el Testament de Judà també apareix aquesta fórmula quan, descrivint el descendent ideal de Judà, al·ludeix a Jesucrist com a únic mediador de l'esperit de la gràcia (TestJud 24,1). Els cels s'obriran damunt d'ell per vessar «les benediccions de l'esperit del Pare sant» (πνεύματος εὐλογίαν

57. Flusser explica que la combinació «esperit de...» no sempre es refereix a una qualitat espiritual garantida per Déu. D'aquesta manera, «esperit de gràcia» (רוח רחמים, πνεῦμα χάριτος) no significa «estar agraciats per l'esperit», sinó que expressa un concepte pràcticament idèntic amb l'Esperit Sant: que l'esperit diví és donat als humans per gràcia divina (David FLUSSER, «The Dead Sea Sect and Pre-Pauline Christianity», en David FLUSSER, *Judaism and the Origins of Christianity*, Jerusalem: Magness Press 1988, pp. 23-266, 59-60).

58. Vegeu 1Cl 46,1-9 (Juan José AYÁN CALVO [ed.], *Clemente de Roma. Carta a los Corintios. Homilía Anónima. Secunda Clementis* [Fuentes Patristicas 4], Madrid: Editorial Ciudad Nueva 1994).

59. Per 1Climent, l'Esperit Sant gira al voltant de dos eixos: l'Escriptura i la comunitat eclesial. Respecte a l'Escriptura, l'Esperit apareix com una de les potències a través de les quals Déu manifesta la seva voluntat en l'Antic Testament. Respecte a l'Església, l'Esperit Sant ha estat vessat sobre tots els elegits i té un paper important en la missió dels apòstols i dels seus successors. Vegeu AYÁN CALVO, *Clemente de Roma. Carta a los Corintios*, 41-42.

60. 1Cl 47,6.

πατὴρ ἁγίου), i ell «vessarà l'esperit de la gràcia sobre vosaltres» (ἐκχεῖ πνεῦμα χάριτος ἐφ' ὑμᾶς).⁶¹

El profeta Zacaries complementa la locució dient que «l'esperit de gràcia i de súplica» (רוח חן ותחנונים) serà vessat sobre el casal de David i els habitants de Jerusalem (Za 12,10a). La *Septuaginta* repeteix la fórmula que estem estudiant, πνεῦμα χάριτος, al·ludint a un do diví irradiat al poble per a poder discernir adequadament els esdeveniments: «Llavors em miraran a mi, aquell que han traspassat, ploraran com es plora la mort d'un fill únic, faran dol com per la mort del primer fill» (Za 12,10b).

Un nou paral·lel el trobem en els manuscrits de Qumran, concretament en els *Hodayot* —els himnes d'acció de gràcies trobats en la cova primera—, que citen «l'esperit de misericòrdia» (רוח רחמים) de Déu, que vessa la seva gràcia sobre el fidel: «i mostrar-me gràcia pel teu esperit de misericòrdia» (וּתְחַנְּנֵי בְרוּחַ רַחֲמִיךָ).⁶²

Les citacions esmentades subratllen la dimensió comunitària de l'expressió, ajudant-nos a captar millor la intenció d'Hebreus 10,29 quan al·ludeix a «l'esperit de la gràcia». No es tracta d'un dret adquirit del fidel per pertànyer a una comunitat a la qual Déu ha prodigat aquest do. La gràcia divina es pot perdre, malgrat la pertinença, si hom rebutja el seu gran mediador Jesucrist (He 12,15; 12,22). L'esperit de la gràcia és indefectiblement cristològic.⁶³ Jesucrist esdevé el gran sacerdot mediador de la gràcia originària. Qui menystingui a ell menysté la gràcia que Déu atorga a través seu, ens argumenta l'autor d'Hebreus. Però també ens subratlla que insultar l'esperit de la gràcia significa simultàniament insultar la comunitat d'agraïats que participen d'aquest esperit.

6. QUÈ ÉS INSULTAR L'ESPERIT DE LA GRÀCIA?

Tant en Hebreus 6,6 com en Hebreus 10,29 la gravetat del pecat denunciat té a veure amb el títol cristològic més excels de tots: el de Fill de Déu, que és la glorificació suprema de Jesús.⁶⁴ En Hebreus 10,29 els verbs «tre-

61. Vegeu H. W. HOLLANDER – M. DE JONGE (eds.), *The Testaments of the Twelve Patriarchs. A Commentary* (SVTP 8), Leiden: Brill 1985, pp. 226-227.

62. Vegeu Eduard LOHSE (ed.), *Die Texte aus Qumran. Hebräisch und Deutsch*, München: Kösel-Verlag 1971, pp. 168-169. Vegeu-ne la traducció castellana: Florentino GARCÍA MARTÍNEZ (ed.), *Textos de Qumrán*, Madrid: Editorial Trotta 1992, p. 362.

63. El pròleg de sant Joan és definitiu en ressaltar la gràcia com un do personalíssim de Jesús (Jn 1,14-17).

64. «The recipients' sense of belonging in the family of God would undoubtedly provide the surest footing in hostile circumstances requiring bold identification with Jesus the Son of

pitjar» i «insultar» són els que descriuen amb més expressivitat el menyspreu al fill de Déu, talment com en Hebreus 6,6 ho fa «omplir d'injúries» (παρδειγματίζοντας), que recalca la dimensió pública de les burles i la difamació.

El retrat que fa Hebreus 10,29 del triple atac a la persona i a l'acció salvadora de Jesucrist aplega qüestions teològiques amb comportaments concrets: «trepitjar» i «insultar», que reflecteixen la petulància i el desafiament públic dels agitadors comunitaris, mentre que «considerar profana» la sang de l'aliança expressa l'altre punt central del debat cristològic i, possiblement, esdevé el detonant d'aquesta reflexió teològica convertida en sermó escrit, que tracta de l'incomparable valor de la mort salvadora de Jesús i de la seva activitat sacerdotal al cel.⁶⁵

Amb Hebreus 12,16-17 es dona un pas més en aquest conflicte: els qui menystinguin la confessió de fe refusen la seva pertinença a la comunitat, «la primogenitura», i, com Esaú, esdevindran uns rebutjats, no per determinació divina o condemna comunitària, sinó en virtut del desdeny que manifesten i que els auto-emplaça enllà de la comunitat, sense cap possibilitat de retornar malgrat les llàgrimes de penediment que hom pugui vessar. Són situacions extremes i determinacions categòriques de les quals ens perdem molts detalls, però que ens permeten de respirar una problemàtica real del cristianisme primitiu: cal delimitar, per bé i per mal, les fronteres cristològiques i el credo que identifica la comunitat.

Per a comprendre amb més detall l'abast de la frase «insultar l'esperit de la gràcia» i per a arrodonir la conclusió final, ens aproximarem a la curiosa expressió «llengua blasfema», citada dos cops en els documents de la comunitat de Qumran. La trobarem en el document de Damasc (CD V,11-12) i en la Regla de la comunitat (1QS 4,11). La citació més suggerent, on apareixen els mateixos temes de fons d'Hebreus 10,29, és la del document de Damasc: «I a més contaminen el seu sant esperit perquè amb llengua blasfema (לשון גדופים) han obert la boca contra les ordenacions del pacte de Déu, dient: "No tenen cap base"» (CD V,11-12).⁶⁶

God». Vegeu Scott D. MACKIE, «Confession of the Son of God in Hebrews», *New Testament Studies* 53 (2007) 114-129.

65. «Hebreus és una demostració brillant dels esforços teològics i homilètics del cristianisme del segle i per a explicar la mort i la resurrecció de Jesús i els seus efectes sobre la vida d'una comunitat arrelada al judaisme. No seria fàcil pels cristians de formació jueva acceptar la condició divina de Jesús; tampoc entendre la seva mort ignominiosa, i menys encara, unir les dues coses», (CERVERA, «Jesús, gran sacerdot i víctima en Hebreus», 501-502).

66. Vegeu Frederic RAURELL, *El Document de Damasc. Introducció, traducció, text hebreu revisat i notes de Frederic Raurell* (Literatura intertestamentària 6), Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya – Associació Bíblica de Catalunya 2009, pp. 56-57.

Destaquem, primer de tot, que la menció del «sant esperit» manifesta la presència divina en els qui formen part del poble de l'aliança. Aquest do col·lectiu es malmet quan la boca de l'individu desqualifica l'aliança que els aplega i identifica. El creient contamina el sant esperit que habita en ell quan desautoritza i refusa les ordenacions de l'aliança. Tallar els fils que l'uneixen a l'aliança implica tallar els fils que l'uneixen a l'esperit diví, i implica també tallar els fils que el vinculen amb la comunitat.

Però el més destacat i revelador d'aquesta citació del document de Damasc és l'expressió «llengua blasfema». La comunitat de Qumran utilitza la rel *גדף* (*gadaf*) per a referir-se a la blasfèmia, entesa aquí com un ultratge simultani a l'aliança divina i a la comunitat de l'aliança. També ho trobem expressat en el Primer Testament, on «injuriar» (*גדף*) té aquesta doble afectació.⁶⁷ Igualment ho assenyala la tradició jueva postbíblica.⁶⁸ Es tracta d'un mot d'encuny tardà dins la literatura bíblica —ens atrevim a dir que post-exílic—, quan la comunitat israelita converteix l'aliança sinaítica en l'aglutinant sociopoliticoreligiós d'Israel. L'especificitat de *גדף* respecte a altres verbs hebreus que també traduïm per «blasfemar» (com *נקב*)⁶⁹ és que el greuge proferit al nom de Déu esdevé un greuge a la comunitat que l'adora.⁷⁰

La rel *גדף* i els seus derivats col·laboren eficaçment a respondre per què l'autor d'Hebreus no utilitza *βλασφημέω* per a referir-se a ultratjar l'esperit de la gràcia. Per al judaisme de parla hebrea i grega, això seria atacar tan sols el nom de la divinitat. Però el grec *ἐνυβρίζω*, que significa dirigir la *ὑβρις*, «insolència», contra quelcom o contra algú concret; en el cas d'Hebreus 10,29 es refereix a insultar simultàniament la figura del Crist i la comunitat que fa la professió de fe en ell. Es tracta d'un doble pecat, denigrar Jesucrist i els seus seguidors.

Això és el que vol emfatitzar l'autor de l'homilia utilitzant *ἐνυβρίζω* en Hebreus 10,29 on, al nostre entendre, està pensant en la rel hebrea *גדף*, que la *Septuaginta* tradueix d'una manera diferent en cada cas.⁷¹ En Hebreus 10,29 «insultar l'esperit de la gràcia» no és blasfemar contra Déu.

67. Vegeu Nm 15,30; 2Re 19,6.22; Sl 44,17; Is 37,6 Is 37,23; Ez 20,27.

68. Vegeu Ker I,2; San VII,5.

69. Vegeu *supra*, nota 29.

70. Vegeu Gerhard WALLIS, «*גדף*», en G. Johannes BOTTERWECK – Helmer RINGGREN (eds.), *Theological Dictionary of the Old Testament*, vol. II, Grand Rapids (MI): Eerdmans 1975, pp. 416-418; també «*גדף*», en Marcus JASTROW, *A Dictionary of the Targumim, The Talmud Babli and Yerushalmi, and the Midrashic Literature*, New York (NY): Judaica Treasury 2004.

71. Vegeu BEYER, «*βλασφημέω*», en Gerhard KITTEL (ed.), *Theological Dictionary of the New Testament*, vol. I, Grand Rapids (MI): Eerdmans 1995, pp. 621-625, 622. Algun manuscrit de la *Septuaginta* en Lv 24,11 tradueix *קב* per *ἐνυβρίζω* (vegeu John W. WEBERS [ed.], *Septuaginta*.

Els membres hostils de la comunitat no insulten el nom propi de Déu, per tant, no blasfemen; per això no s'utilitza βλασφημέω.

¿Com anomenar, aleshores, allò que és considerat un ultratge, no vers el Pare, sinó vers el Fill, i que repercuteix en la comunitat dels seus seguidors? Els pertorbadors, en qüestionar la divinitat de Jesucrist i els efectes del seu sacrifici redemptor a la creu, qüestionen simultàniament la comunitat constituïda a l'entorn d'aquesta confessió de fe. No és una blasfèmia directa contra Déu, però sí un rebuig de la filiació divina de Jesucrist, a la nova aliança que ha establert i a la nova comunitat de creients que l'ha assumida.

«Insultar l'esperit de la gràcia» és no acceptar que Jesús està viu i exalçat al cel, assegut a la dreta del tron de la majestat divina, exercint de gran sacerdot mediador, havent ofert la pròpia sang com a sacrifici expiatori una vegada i per sempre, oficiant en el santuari celestial davant Déu, exercint de mediador a tots els qui se li acosten.

«Insultar l'esperit de la gràcia» és no acceptar la comunitat reunida en el seu nom, els dirigents que la condueixen, la professió de fe que la defineix, les reunions que els apleguen.

Jordi CERVERA I VALLS
 Sant Pere més Baix, 18
 08003 Barcelona
 CATALONIA (Spain)

(acabat en data 31-12-2011)

Summary

“Outrage the Spirit of grace” (Heb. 10.29) is an expression that only occurs once in the whole of New Testament and the Septuagint. The absence of parallels makes it difficult to determine the deepest meaning of the phrase. It does not mean to blaspheme against the Holy Spirit, but rather to accord insufficient value to the divine grace poured out with the redemptive blood of Jesus Christ. At the same time, it also means to accord insufficient value to the community that has received this gift. The expression “a blaspheming tongue” that is found in occasional documents of the Qumran community gives some clues as to the sense of outrage that the author of Hebrews seems to wish to communicate with the unusual expression he uses.